УДК 378.147.227

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.33>**Ю. Л. Яковенко**

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України і правових дисциплін
Донбаського інституту техніки та менеджменту
Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая

О. С. Хорошайло

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри лінгвістики
Донбаського інституту техніки та менеджменту
Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено проблемі впровадження гендерного підходу в навчальний процес у вищому навчальному закладі. Відзначено, що питання гендерної рівності та розвитку гендерної культури є важливими та актуальними чинниками для держави та суспільства загалом. Гендерна освіта й подолання гендерних стереотипів стають однією з ланок навчального процесу в освітніх установах різного рівня, в тому числі вищих. Визначено, що у студентському середовищі присутня наявність гендерних стереотипів, насамперед щодо розподілу домашніх обов'язків, «жіночої» і «чоловічої» роботи або діяльності. Освітня кампанія з подолання таких стереотипів має бути включена в освітній процес.

Об'єктом дослідження роботи є рівень гендерної культури студентів Донбаського інституту техніки та менеджменту ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Ю. Бугая» (ДІТМ МНТУ). Предметом дослідження є розуміння студентами понять «гендер», «гендерна рівність», а також наявність гендерних стереотипів у студентському середовищі. Метою роботи є підвищення гендерної компетентності студентів ВНЗ. Для досягнення мети використовувалися теоретичні та емпіричні методи. Проведено аналіз нормативно-правової бази, наукової літератури з виділених питань, узагальнено результати діяльності центрів гендерної освіти.

Гендерний підхід у ДІТМ МНТУ запроваджується через такі дисципліни, як філософія, історія, соціологія, психологія, культурологія, іноземна мова, а також через спецкурси та тренінги. Досвід мультикультурної комунікації з гендерним компонентом, отриманий на заняттях з англійської мови, якоюсь мірою гарантує перенесення навичок подібного спілкування на найближче оточення студентів у вигляді зацікавленого ставлення до інших поглядів і норм гендерної культури. Також був розроблений тренінг «Екологія відносин: гендерний підхід», метою якого є інформування зацікавлених осіб щодо основних концепцій гендерної культури, надання рекомендацій стосовно побудови професійних та особистісних відносин з урахуванням гендерної рівності. Старшокурсникам ДІТМ МНТУ пропонується спеціальна навчальна дисципліна «Гендерна рівність і права жінок». Доведено, що системна робота у вищих навчальних закладах з питань інформування учасників освітнього процесу про гендерну рівність та механізми її захисту має велике значення для розвитку кожної особистості, а також для утвердження демократичних цінностей, формування громадянського суспільства та правової держави.

Ключові слова: гендер, гендерна освіта, гендерний підхід, вищий навчальний заклад, студенти, гендерні стереотипи.

Постановка проблеми. Вища освіта в Україні проходить важливий етап реформування в рамках європейського інтеграційного курсу задля підвищення її якості. Оскільки освіта є одним із головних факторів формування свідомості, то її розвиток має відбуватись на демократичній основі з утвердженням принципів рівності, справедливості, толерантності, недискримінації. В цьому контексті важливими та актуальними для держави й суспільства загалом є питання гендерної рівності, розвитку гендерної культури. Таким чином, гендерна освіта та подолання гендерних стереоти-

пів стають однією з ланок освітнього процесу в навчальних закладах різних рівнів, в тому числі вищих. У школах, інститутах, університетах необхідно створити сприятливе середовище для позитивних змін щодо подолання гендерної нерівності, уникнення дискримінації за статевою ознакою, а також умови для отримання учасниками освітнього процесу необхідної інформації стосовно сутності гендерної культури та аспектів гендерної політики в Україні та ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запровадження гендерного підходу

в освітній процес у вищій школі цікавить багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників. Серед них є багато викладачів, які розробляють спецкурси для студентів, пропонують шляхи підвищення їх гендерної культури (О. Стадніченко [1]), розглядають загальні питання запровадження гендерного підходу в освітній процес у вищій школі (С. Гладченко [2], Т. Деділова, І. Токар [3]). У 2016 році було видано посібник «Гендерний аудит діяльності вищих навчальних закладів» [4], який став важливим інструментом удосконалення діяльності та управління ВНЗ. Теоретичний матеріал для спецкурсів та круглих столів надав посібник «Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України» [5]. Практичні поради містяться у збірках найкращих практик упровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України [6].

Об'єктом дослідження є рівень гендерної культури студентів ДІТМ МНТУ. Предметом дослідження є розуміння студентами понять «гендер», «гендерна рівність», а також наявність гендерних стереотипів у студентському середовищі.

Мета статті. Головною метою роботи є підвищення гендерної компетентності студентів вищого навчального закладу. Для досягнення поставленої мети використовувались теоретичні та емпіричні методи. Проводився аналіз нормативно-правової бази, наукової літератури з вибраної проблематики, узагальнення результатів діяльності центрів гендерної освіти. Необхідний матеріал було отримано в результаті опитування студентів, викладачів ДІТМ МНТУ стосовно гендерних питань. Досягненню мети сприяло проведення тренінгу та освітнього курсу з питань гендерної рівності.

Виклад основного матеріалу. У 2018 році Рада Європи прийняла нову Стратегію гендерної рівності [7]. Серед напрямів, на які буде спрямована особлива увага європейських країн, згадуються запобігання гендерним стереотипам та сексизму, боротьба з насильством щодо жінок, забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя, збалансована участь жінок у прийнятті політичних та суспільних рішень, захист біженок, мігранток тощо. 47 країн, в тому числі Україна, взяли на себе обов'язок імплементувати нову стратегію на національному та місцевому рівнях.

Відповідно до євроінтеграційного курсу України, підтримання політики ООН та Ради Європи в питаннях рівності усіх людей незалежно від статі чи інших ознак заради укріплення демократичних принципів, утвердження поваги до прав і свобод кожної людини в нашій державі було прийнято низку нормативно-правових актів, які заклали основу для формування політики досягнення гендерної рівності. Так, ними є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 2005 року, Державна

соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків від 2018 року (до 2021 року) тощо. 16 вересня 2020 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію комунікації у сфері гендерної рівності [8]. Метою документа є покращення розуміння населенням сутності та завдань державної гендерної політики. Для досягнення мети до 2025 року планується інформувати цільові аудиторії про ключові концепції гендерної рівності, активно висвітлювати цю тематику у пресі та інтернет-виданнях, сприяти її обговоренню на публічних заходах, проводити аудит, спростовувати гендерні стереотипи, залучати жінок до політичної та іншої діяльності. Серед названих заходів є врахування гендерних питань в освіті, а серед тем – освіта з урахуванням гендерної тематики.

Отже, актуальною проблемою в Україні є підвищення гендерної культури в освітніх закладах, що досягається шляхом застосування гендерного підходу в освітньому процесі вищих навчальних закладів. Такий підхід передбачає заохочення студента до тих видів діяльності, які йому цікаві, не звертаючи уваги на такі аспекти, як «жіноча» чи «чоловіча» професія або поведінка [3, с. 108]. Він дає можливість виховувати вільних та активних людей, здатних до співпраці та взаємної підтримки.

Особливо актуальним гендерний підхід стає в умовах збереження більшості гендерних стереотипів, фактичного нерівного статусу жінки та чоловіка в українському суспільстві. За даними ПРООН, на 2019 рік Україна посідає 60 місце за показником індексу гендерної нерівності, 2 з 3 жінок зазнавали психологічного, фізичного чи сексуального насильства [9]. Хоча за 2020 рік наша країна піднялась на одну сходинку у звіті Індексу гендерного розриву до 59 місця [10], багато проблем щодо рівного доступу жінок та чоловіків до економічної участі, кар'єрних перспектив залишається.

Гендерний підхід запроваджується через такі дисципліни, як філософія, історія, соціологія, психологія, культурологія [2, с. 155], іноземна мова, а також через спецкурси, тренінги, конференції, створення центрів гендерної освіти.

Опитування серед студентів Донбаського інституту техніки та менеджменту МНТУ показало наявність гендерних стереотипів, нерозуміння поняття «гендер», важливості досягнення гендерної рівності, механізмів захисту від дискримінації. Частина респондентів, перш за все чоловіки, відстоювала патріархальні погляди на родину, розповідала про «жіночі», «чоловічі» справи, «жіночий» та «чоловічий» характери, а також не знала, куди слід звертатись у разі виявлення дискримінації та домашнього насилля. Отже, цілеспрямована та систематична робота з підвищення гендерної культури студентів є необхідною.

Задля реалізації гендерного підходу в процесі вивчення історії України та української культури акцентується увага студентів на діяльності київської княгині Ольги, доньки князя Ярослава Мудрого Анни, громадській активності та творчості Лесі Українки та Ліни Костенко, таланті та всесвітній славі Соломії Крушельницької, досягненнях Галшки Гулевичівни, Олени Теліги, Алли Горської та багатьох інших відомих жінок.

Гендерна самоідентифікація особистості входить до освітніх ресурсів як окремого індивіда, так і суспільства загалом, істотно детермінуючи процеси засвоєння мовних і поведінкових алгоритмів іншомовної культури [11].

Збагачення процесу навчання іноземній мові гендерним дискурсом, що передбачає знання особливостей національно специфічного сприйняття світу, відображених в іншомовних гендерних стереотипах, підвищує успішність мультикультурної комунікації [12].

Ідеї мультикультуралізму, що виступають концептуальною основою гендерного підходу у вивченні іноземної мови, припускають освітні пріоритети «відмінностей», а не «універсалізації», «збереження», а не «субординування» наявних гендерних відмінностей студентів, отже, сприяють більш повній реалізації індивідуальних здібностей студентів.

Реалізація гендерного підходу в навчанні студентів іноземній мові означає, що викладач діє з розумінням соціокультурної природи походження категорій «фемінінність» і «маскулінність», ставить особистість та індивідуальність вище традиційних гендерних рамок і стереотипів, якщо останні з тих чи інших причин стримують або уповільнюють процес засвоєння іноземної мови та міжкультурної комунікації [13].

Студенти маскулінного типу, більшість яких навчається на спеціальностях «Комп'ютерні науки» та «Програмна інженерія», схильні до домінантного (конкурентного) стилю поведінки, проявляючи свої гендерні особливості через домінування, прагнення до самостійності, неприйняття «опіки» з боку викладача, воліють працювати з комп'ютером як засобом навчання. Відзначимо також їх прагнення до самостійних форм вивчення іноземної мови в умовах дистанційного або змішаного навчання за підтримки викладача.

Велика частина студентів фемінного типу, переважно економічних спеціальностей, схильна до колективних форм вивчення іноземної мови безпосередньо під керівництвом викладача з переважанням комунікативних вправ (рольові ігри, інсценування, комунікативні завдання), в онлайн-режимі (живе спілкування в чатах та на онлайн-зустрічах).

На заняттях з англійської мови в ДІТМ МНТУ застосовуються такі форми, методи й засоби навчання:

- читання та аналіз автентичних текстів гендерного змісту з художньої літератури, періодичних та інтернет-видань;

- створення мовних ситуацій і використання рольових ігор з комунікативними завданнями культурологічного характеру, спрямованих на розвиток студентів як суб'єктів діалогу культур, обізнаних щодо гендерних стереотипів у країнах мови, що вивчається,

- навчання політкоректності та вживання гендерно-маркованої лексики в комплексі комунікативних вправ.

Інформування студентів про іншомовні гендерні стереотипи та гендерно-марковані реалії культури мови, що вивчається, попереджає можливість виникнення конфліктних ситуацій у спілкуванні з представниками іншомовних спільнот, сприяє формуванню толерантної особистості, вільної від гендерних упереджень [14].

Досвід мультикультурної комунікації з гендерним компонентом, отриманий на заняттях з англійської мови, якоюсь мірою гарантує перенесення навичок подібного спілкування на найближче оточення студентів у вигляді зацікавленого ставлення до інших поглядів і норм гендерної культури.

В Донбаському інституті техніки та менеджменту МНТУ для студентів були розроблені тренінг та освітній курс.

Для студентів першого та другого курсів було розроблено тренінг «Екологія взаємовідносин: гендерний підхід», метою якого є інформування бажаючих стосовно основних понять у гендерній культурі та формулювання рекомендацій щодо побудови професійних та особистих стосунків з урахуванням гендерної рівності [15]. План тренінгу передбачає розуміння різниці між поняттями «гендер» та «стать», аналіз поняття «гендерна рівність», усвідомлення стереотипів, які існують у суспільстві щодо ролей чоловіка та жінки, історичний екскурс про шлюб та сімейні цінності у світі та в Україні. За допомогою ігор студенти аналізують гендерні стереотипи під час прийняття на роботу, розподіляють гендерні ролі, а отримані знання основних понять закріплюють за допомогою синквейну. Також у тренінг входять кейси про домашнє насилля, що є також, на жаль, актуальною проблемою. Тренінг передбачає велику кількість активних форм роботи, є зрозумілим та доступним, тому може бути проведений для школярів.

Студентам старших курсів в ДІТМ МНТУ пропонується спеціальна навчальна дисципліна «Гендерна рівність та права жінок». Її запровадження в освітній процес у ВНЗ ініціювала Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем». ДІТМ МНТУ підтримав таку ініціативу та на основі рекомендацій «ЮрФем» розробив курс для усіх бажаючих (як викладачів, так і студентів). Він

передбачає проведення п'яти відкритих лекцій із подальшим проходженням спеціальних освітніх курсів на онлайн-платформі «Прометеус» для закріплення отриманих знань [13]. Орієнтовна програма дисципліни є такою.

1) Гендер, гендерна рівність та фемінізм:

- поняття гендеру та його природа;
- історія феміністського руху;
- феміністська теорія права та її вплив на законодавство, її значення.

2) Фемінізм у міжнародному праві. Права жінок:

- міжнародне право як регулятор міжнародних відносин із точки зору феміністської теорії;
- взаємодія міжнародного та національного права: погляд фемінізму;
- міжнародно-правовий захист жінок.

3) Влада та захист від гендерного насилля:

- гендерна сліпота та гендерна чутливість;
- механізми боротьби з гендерної сліпотою та гендерним насиллям.

4) Гендерна рівність у медіа, освіті, політиці, бізнесі:

- гендерний аудит у різних сферах суспільного життя;
- протидія сексизму в медіа;
- гендерна рівність у бізнесі, політиці та освіті: проблеми та шляхи забезпечення.

5) Гендерна дискримінація та боротьба з нею: міжнародні, національні норми права, механізми захисту:

- міжнародні та національні норми права стосовно гендерної рівності та недискримінації;
- міжнародні та національні нормативно-правові акти, які забезпечують гендерну рівність;
- міжнародні та національні організації на стражі гендерної рівності та недискримінації;
- форми гендерної дискримінації та боротьба з ними;
- проблеми на шляху подолання гендерної дискримінації у світі та в Україні.

Додаткові теми для дослідження та обговорення на круглих столах та конференціях можуть бути такими: «Жінка-науковець», «Взаємозамінність чоловіка та жінки в професії та житті», «Жінка-президент», «Причини та наслідки гендерної асиметрії в Україні», «Гендер та безробіття», «Бізнесмен та бізнесвумен». Також можна провести конкурс есе, плакатів та стінгазет із теми «Гендерна рівність та права жінок». Всі зазначені заходи будуть сприяти підвищенню гендерної чутливості студентів та викладачів, розвитку їх вміння розпізнавати випадки нерівності та дискримінації за статевою ознакою. Разом з іншими компетентностями гендерна компетентність та культура є обов'язковими для сучасної людини, яка бере участь у будівництві правової держави, громадянського суспільства, демократії. Отже,

запровадження гендерного підходу в освітній процес у вищих навчальних закладах є необхідним та корисним.

Висновки і пропозиції. Таким чином, гендерна рівність передбачає досягнення рівних прав жінок і чоловіків у трудових, сімейних та інших відносинах, подолання різних видів дискримінації. Щоб рівність людей незалежно від статі стала реальністю, перш за все необхідно проводити інформаційну кампанію серед населення різного віку. Особливо ефективною є робота з молоддю в навчальних закладах. В студентському середовищі було виявлено наявність гендерних стереотипів, перш за все стосовно розподілу домашніх справ, «жіночої» та «чоловічої» роботи або занять. Просвітницька кампанія задля подолання таких стереотипів має бути включена в освітній процес. Гендерний підхід реалізується через низку суспільних дисциплін, а також за допомогою спеціальних курсів. В ДІТМ МНТУ було розроблено тренінг та курс, метою яких було підвищення гендерної культури студентів, подолання гендерних стереотипів, формування гендерної компетентності. Систематизована робота з інформування студентства стосовно гендерної рівності та механізмів її захисту має велике значення для розвитку кожної особистості, а також утвердження демократичних цінностей, формування громадянського суспільства та правової держави.

Список використаної літератури:

1. Стадніченко О. Інтеграція гендерних підходів у викладання політичної теорії. *Науковий вісник: збірник наукових статей Національного авіаційного університету*. 2011. С. 87–92. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/325943075.pdf>.
2. Гладченко С. Проблеми впровадження гендерної політики в освітній галузі сучасної України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2017. Вип. 2. Ч. 3. С. 153–156.
3. Деділова Т., Токар І. Сучасні реалії впровадження гендерного підходу в системі вищої освіти України. *Наука і освіта*. № 1. С. 107–114. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=NiO_2016_1_23.
4. Світайло Н., Савельєва Ю., Давліканова О. Гендерний аудит діяльності вищих навчальних закладів. *Fridrich Ebert Stiftung : Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти*. 2016. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/49772>.
5. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України. Київ : Заповіт,

2016. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ukraina/genderna-rivnist-i-rozvitok-poglyad-u-kontexti-evropeyskoi-strategii-ukraini-134563.html>.
6. Дрожжина Т., Ісаєва Т., Світайло Н. Давліканова О. Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ. 2012–2014 роки. URL: https://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/docs/vpr_g_p.pdf.
 7. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки (2018). URL: https://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/docs/vpr_g_p.pdf.
 8. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#n8>.
 9. Гендерний профіль України. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/gender-equality/comparative-gender-profile-of-ukraine-.html>.
 10. Global Gender Gap Report 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf.
 11. Lauretis T. Technologies of Gender. Bloomington, 1987. 633 p.
 12. Oxford R. Language Learning Strategies: What every Teacher Should Know. New York : Newbury House, 1990. 216 p.
 13. Oakley A. Sex, Gender and Society. Guilford : Maurice Temple Smith, 1985. 222 p.
 14. Measor L., Sikes P. Gender and schools. London : Cassell, 1992. 184 p.
 15. Khoroshailo O., Yakovenko Yu. Gender Approach to the Learning Process at Higher Education Establishments. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique* : I Міжнародна науково-теоретична конференція (05.02.2021). Париж : FRA. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/8567>.

Yakovenko Yu., Khoroshailo O. Gender approach to the learning process at higher educational establishments

The article is devoted to the problem of introducing a gender approach to the educational process at higher educational institutions. It was noted that the issues of gender equality and the development of gender culture are important and relevant factors for the state and society as a whole. Gender education and overcoming gender stereotypes are becoming one of the links in the educational process at educational institutions of various levels, including higher ones. It is determined that there are gender stereotypes in student environment, primarily regarding the distribution of household responsibilities, “female” and “male” work or activities. An educational campaign to overcome such stereotypes should be included in the educational process.

The object of the research is the level of gender culture of Donbass Institute of Technology and Management IHE Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University (DITM ISTU) students. The subject of the research is students' understanding of the concepts of “gender”, “gender equality”, the presence of gender stereotypes at student environment. The aim of the work is to increase the gender competence of university students. Theoretical and empirical methods were used to achieve this goal. The analysis of the regulatory framework, scientific literature on the selected issues, and generalization of the results of the activities of gender education centers were carried out.

Gender approach in DITM ISTU is introduced through such disciplines as philosophy, history, sociology, psychology, cultural studies, foreign languages, as well as through special courses and trainings. The experience of multicultural communication with the gender component gained at English language classes to some extent guarantees the transfer of such communication skills to the immediate environment of students in the form of an interested attitude to other views and norms of gender culture. The training “Relationship Ecology: a Gender Approach” was also developed, which aims to inform interested parties about the main concepts of gender culture and recommendations for building professional and personal relationships with gender equality in mind. Undergraduates of DITM ISTU are offered a special academic discipline “Gender Equality and Women’s Rights”. It is proved that systematic work at higher educational institutions on gender equality and mechanisms for its protection is important for the development of each individual, as well as the establishment of democratic values, the formation of civil society and the rule of law.

Key words: gender, gender education, gender approach, higher educational institution, students, stereotypes.